

vizsgálat kétségtelenül nagyobb eredménnyel járna». A tanulmány többi része Vajda lelkének s művészetének nem annyira új megállapításokban, mint inkább új, többárnyalatú megfogalmazásokban gazdag elemzése. Nemi naiv túlzás — mindökre Földessy mindig hajlamos — itt is szemet szűr (többnyire ilyenkor szokta maga is előrebocsátani: «Nem gondolom, hogy a legkevésbé is túloznék, amikor azt mondom»... stb.), de viszont itt is becsülést érdemel legértékesebb kritikai vonása: az összefüggések iránt való, gondos részlet-számolótartással támogatott érzéke. A Gina-verseket is «kontextus»-ukban szemléli s onnan vetít rájuk az eddiginél élesebb megvilágítást.

A könyv ötödik, záró fejezete (*Az Ady-kérdés 1927-ben*) itt jelenik meg először. Ez két részre oszlik. Az első az Ady esztétikai és történelmi elismerése körül az utolsó év folyamán felmerült fontosabb jelenségek áttekintése. Benne talán csak a Petőfi kritikai fogadtatásának az Adyéval való — már szinte obligáltá lett — párhuzamát nem érezzük valóban meggyőző analógiának. Ez az Ady-polémiaik kezdő korából átkerült örökség s ma már talán le is mondhatunk ily kevéssé szilárd támaszokról, bár tagadhatatlan, hogy Földessy polemikus ügyessége még e részben is talál új és meglepő anyagot. (Igy az Adyban a nagy nemzeti mult iránti érdektelenséget megrovó Berzevizy figyelmét felhívja Toldy Ferencnek Petőfivel szemben emelt súlyos vádjára: «Nem volt érzéke a történelmez, nem általában a nemzeti nagyság iránt a multban s a nemzet hősei iránt, mert azok szerencsétlenségükre urak voltak, nem parasztok vagy szegénylegények»...)

Egyebekben azonban tisztán látja a mai helyzetet, hogy most, Ady halála után nyolc évvel, körülbelül végleg eldőlt Ady esztétikai értékének kérdése s hogy az Ady hívei és ellenesei közötti viszony teljesen megfordult, most már az van védekező helyzetben, aki nem akarja elismerni Ady korszakalkotó költői érdemét. Rosszabbul áll a helyzet történelmi, politikai arcán igaz megismerés dolgában. Itt még ma is kiszakított idézetekkel tusakodnak s a maguk területén alapos szakemberek sem érzik Adyval szemben olyfokú tárgyismeret köteleességét, aminő nélkül pl. Petőfiről vagy Aranyról átállának ítéletet mondani.

A dolgozat második része Makkai Sándor sok port felkavart Ady-könyvének bírálata. Erre valóban ráillik a régebben divott «taglalat» kifejezés, mert tüzetesebb bírálói hozzászólást a mi viszonyaink között könyv alig remélhet. Azt vélőd, hogy Földessy a váratlanul jelentkezett fegyvertársát kritikátlan lelkesedéssel öleli keblére. Nem így van: kritikai érzékét az alkalom meg nem vesztegeti s nincs minden pikantéria nélkül, mikor a polémia hevében helyel-közzel túlbuzgó Makkaiak szemben Földessy a józan fék szerepére vállalkozik. Néhol csak a fogyatékos áttekintéshez iparkodik kiegészítő-anyagot szolgáltatni, de előfordul az is, hogy — épen a legsarkalatosabb kérdésekben — bátran szembe helyezkedik Makkai felfogásával. Ennek legtöbbit támadott kijelentését, hogy Ady az egyetlen magyar vallásos költő, Földessy kereken elveti. Ő a vallásosság kritériumát nem a büntudatban látja (amire Makkai megállapítása épül), de még e vonatkozásban sem vállalja Ady specifikus különállását. Arany — habár epikai kompozíciókba kivétlve — nem a lelkiismeret és büntudat klasszikus költője-e? Mindezzel Földessy elég jelét adja elfogulatlanságra törekvésének s jogot szerez rá, hogy szavának hitele legyen abban is, amiben Makkaival egy véleményen van, hogy Ady költészete tele van magyar hittel s hogy «tőle félni a hittől és jövőtől való félelem».

Ennek az évnek az Ady-kérdésben hozott jelentős eredményeihez, melyeket Földessy felsorol, bizvást odaszámíthatjuk az ő könyvét is. E téren végzett évtizedes munkája ma már érdeme szerint méltányolható. Arra joggal büszke lehet, hogy ő volt az első, ki a kortársak közül Adyt úgyszólván fellépésétől kezdve irodalomtörténeti beállításban látta és hirdette. A dyból ma irodalomtörténeti fejezet lett. Ennek a fejezetnek iniciáléján a Földessyénél nagyobb odaadással és szeretettel senki sem dolgozott.

Rédey Tivadar.

Franz Werfel: Geheimnis eines Menschen. (*Novellák, Paul Zsolnay-kiadás, 1927.*) Franz Werfel kétségkívül a legerősebb egyéniség és a legrepresentatívabb tehetség a fiatal német költőnemzedékben. Az expresszionizmusból indult el, de ma már független minden irodalmi divattól és hóborttól. Ő az a

modern német lírikus, akiben legkevesebb a modorosság s aki *Spiegelmensch* című drámái költeményében sokszor szinte Goethe klasszicizmusához jár közel. Mint regényíró *Verdi* című biografikus regényével alapította meg hírnevét. Ez már túl volt minden expreszszionizmuson és csaknem Conrad Ferdinand Meyer szellemében és tradíciói szerint formálta romantikus történetét a nagy olasz zeneköltő életét. Legújabb novelláskötetében, mely négy hosszabb elbeszélést tartalmaz, mintha visszakanyarodott volna kissé Werfel arról az útról, amelyen eddig már jó darabig haladt. A novellák témái, előadásmódja, nyelve mintha sokkal jobban beleillettek a fiatal Werfel lelki és írói komplexumába. A fiatal író ideges, bizarr, szívesen csillogó képzetele s az érett művész kiegyensúlyozottsága valóságos kis chef d'oeuvre-t alkotott egyik-másik novellából. Csupa rendkívüli, izgalmas, rejtelmes tárgy foglalkoztatja ezekben az elbeszélésekben Werfel képzeteletét. A lelkünk legmélyén lakozó indulatokat, a félig önmagunk számára is homályos és megmagyarázhatatlan erőket, vágyakat, bűnöket vagy betegségeket, a lélek teremtő vagy romboló daimonjait kutatja. A kötet címadó novellájában a legnagyobb művészek tragikus titkát kutatja. Annak a művészléleknek félig bomlott lelki extázisát akarja kézzelfogható valósággal elénk varázsolni, amely szinte titáni erőfeszítéssel, minden szellemi erejét, alkotó lázát, életadó fantáziáját véresre marcangolva akarja a természetfölöttit, az emberi mértéket meghaladótt belekényszeríteni a műremekbe. Annak a művészléleknek titkát fürkészi, amely a legszebb, a legnagyobb, a legeszmenyibb után való lihegésében a meddőség letargiájába süllyed, mert úgy érzi, hogy a legtökéletesebb alkotás soha meg nem valósítható. Milyen bizarr és lobogó lángelme az a Saverio, akit mindenki csalónak, klasszikus műtárgyakat hamisító ügynöknek tart, s aki valójában mint szigorú askéta él titokban s a magány lélekfelkorbácsoló csendjében küszködik önmagával és tehetségével. Sose tudjuk meg vajjon nem ő-e a szerzője annak a csodálatos, mennyei színekben sugárzó Cimabuenak, amelyet egész rejtélyes módon fedez föl Saverio pártfogója. A képet hitelesnek ismerik el, de Saverio egyik barátja nem tud szabadulni attól a rögeszmétől, hogy ebből az olasz primitívől ellenállhatatlan szuggesztíóval és félreérthetetlen

jellegetetességgel árad ki Saverio egyénisége, aki elborult elmével raboskodik a san-clementei elmegyógyintézetben. A másik novella *Die Entfremdung*, a vérségi korlátokon túllángoló, rajongó testvéri szeretet tragédiája. Gabriella imádjá öccsében a tehetséget s megvan győződve, hogy Ervin nagy művész lesz, aki meghódítja majd az egész világot. Életét, ifjúságát, minden örömét odaadja áldozatul, hogy öccséből nagy művészt neveljen. Ifjan férjhez megy egy roskatag, kiszáradt főtisztviselőhöz. A szájától vonja meg a falatot, a háztartást zsugorítja a legszűkebbre, csak-hogy az Ervinnek szükséges pénzt előteremtse. Férje meghal. Gabriellát mardossa az önvád, hogy ő a gyilkosa, mert takarékosságával megfosztotta a kellő tápláléktól. Gyötrelmek, kétségek tépik. Csak egy vigasztalása van, hogy Ervin művész, egyszerű hódító tehetség s ezt az ő önfeláldozásának köszönheti. Öccse azonban, akit magával sodort a diadal és az előkelő élet mámore, akinek felesége gazdag, tündöklő és nagyra-vágyó nő, egészen elhidegül testvére iránt, aki szegényes megjelenésével, szentimentális rajongásával nyűg a nyakán, Gabriella Judit befolyásának tulajdonítja ezt az elhidegülést. Úgy érzi, hogy ez a démoni nő megmérgezi öccse lelkét. Egész különös érzelmeket, rejtett indulatokat, homályos ösztönöket fedez föl magában. Rájön, hogy a féltékenység vak gyűlölete az, amit Judit iránt érez, Judit a vetélytársnője és Ervin kiteszítja őt a diadalmas kedves kedvéért. Valami vad tranceban tébolyog a rohanó Berlin utcáin s egy forgalmas útkeresztezédségnél megtörténik a katasztrófa. Vagy öngyilkosság? Gabriella a klinika műtőasztalára kerül az izzó, vakító villanyfényben úszó terebben. Werfel bravuros művészetrel itt kezdi a novellát s az egész történet a beteg narkotizálása közben felvillanó, egymást követő álmokképek, fantasztikus víziók során bomlik ki. Ezzel az egész valami csodálatos feszültséget, természetfölötti rejtelmességet, borzalmat és kísértetes villódzást kap. A bizarr történet csaknem természetessé válik ebben az idegesen vibráló, hagyományos, szinte természetfölötti atmoszférában. Kúsa és groteszk álomvíziók után, megrázó gyötrelmes haláltáncok bomladoznak a halál küszöbén, az élet nagy kínzókamrájában. Érezzük a beteg lélek vívódó vonaglását a halálra roncsolt testben és Werfel elég költő hozzá, hogy a szavak szuggesztivitásá-

ban lépést tartson a képzelet libegő rohanásával. Ez a két novella feledhetetlen benyomásokat hagy az olvasóban. A másik kettő jóval gyöngébb. S az utolsó nagymértékben izléstelen is. Az egész *Kuprin* hírhedt bányájának miliójét idézi föl s a novella tulajdonképpen azért a kontraszt helyzetért íródott, amely a tulajdonos hirtelen halálával az örömházat gyászházzá változtatja át, A téma, a régi romantika éles clair obscurje a naturalizmus kedvelt légkörében, nem méltó Werfelhez és megbontja az egész kötet egységét és hangulatát.

Kállay Miklós.

Mester János: Kelet nagy gondolkodói. Kultúra és Tudomány 59. Franklin-Társulat. 1927.

Kelet gondolkodói, az ázsiai szellem problémái a mai Európát tagadhatatlanul érdeklik. Nem lehet ugyan azt mondani, hogy a gondolkozó emberek többsége Ázsiától várja a kátyuba jutott európai kultúra megmentését, de bizonyos, hogy Ázsia ma probléma. Állást foglalnak vagy mellette, vagy ellene, de senkit sem hagy közömbösen. A háború óta úgyszólván minden év meghozza a maga szenzációját ezzel a kérdéssel kapcsolatban a nyugateurópai nagy könyvcentrumokban. Majd a német Keyserling, majd a francia Massis könyve körül vannak hosszú viták. Örömmel kell üdvözlönnünk ezt a könyvet, amely magyar részről is beleszól ebbe a vitaközébe.

Az Ázsia-problémát két szempontból lehet megvizsgálni. Vagy azokat az elemeket keresi ki valaki az ázsiai kultúrából, amelyek ma Európát érdeklik és a két kultúra viszonyát: lehetséges együttthaladását vagy ellentétét vizsgálja, vagy az ázsiai kultúrát önmagában akarja megismerni. Az első szempont az érdekesebb és könnyebb, mert nem kell a kutatónak a szinte megismerhetetlen ázsiai műveltség útvesztőivel foglalkoznia; a másik a nehezebb és kevésbé divatos szempont, de mindenesetre tudományosabb. A szerző ezt a második szempontot választja. Milyenek az eszközei erre a nehéz feladatra?

Elsősorban a szerző nem ismeri azokat a nyelveket, amelyekben a Kelet nagy gondolkodói megírták műveiket, tehát csak fordításokra és mások kutatásaira szorítkozik. Azonban a fordításokat és a nagy Ázsia-irodalmat sem ismeri egészen. Az angolok közül egyet vagy kettőt, a franciák közül (Velliot, Auguste Barth, René Grousset, Sylvain

Lévy) egyet sem említ meg, majdnem kizárólagosan a német tudósok munkáira támaszkodik. Tehát eleve le kell tennünk arról a reményről, hogy eredeti kutatásokat találjunk nála, ami különben annak a népszerűsítő sorozatnak sem célja, amelyben a könyv megjelent. A bíráló csak azt keresheti, hogy mások kutatásaiból mit választ ki és hogyan foglalja össze a szerző.

Mester János szerint a történelemre három tényező hat: az egyetemes emberi (igazság szomjazása), a kultúr-történeti és az egyéni. Az egyéniség szerepét tartja a legfontosabbnak a történelemben. Ez meg is látszik könyvében, mert a nagy egyéniségekről szóló részek (Buddha, Konfucius) a legjobbakkal. Először előadja életüket, aztán tanításukat, végül értékeli őket. Buddha élete talán az egész könyv legjobban megírt része. Kiemeli a legfontosabb mozzanatokot és azokat magyarázza meg. Az ilyenfajta ismertetéseknél ez a legjobb eljárás: kevés jellemző elemet jól megmagyarázni. Buddhánális, de különösen Konfuciusnál, biztos szemmel veszi észre azokat a jellemvonásokat, amelyek népükhöz kapcsolják őket. Így ezeken a nagy egyéniségeken keresztül is megismerjük népük szellemét. (Külön fejezetekben is foglalkozik az egyes népek lelkével.) Az értékelésben a különböző vallásrendszereket a kereszténységgel veti össze és bebizonyítja — sajnos, ma ezt bizonyítani kell — hogy vallásunk tökéletesebb, mint az ázsiai rendszerek.

E két jól megírt fejezet ismertetése azonban nem ad hű képet Mester János könyvéről. Lao-ceről és Zarathustráról szóló részei még valahogyan beleillenek ebbe a képbe, de a könyv eleje, amely a védák filozófiájáról szól, annyira elüt a többitől, mintha nem is ugyanaz az ember írta volna. Nem tud anyaga fölé kerekedni, túlságosan ragaszkodik hozzá. Az idézetek valósággal özönlenek. Alig magyaráz meg egyet, már jön a második meg harmadik. Az árnyalatokat és különbségeket nem választja el elég határozottan. Azt megtudjuk, hogy a védák átalakulnak, de se szükségesnek nem látjuk ezt az átalakulást, se arról nem kapunk felvilágosítást, hogy mi ennek az átalakulásnak az oka. Így csak a védák homályosságáról és következetlenségéről ad híven érzékeltető képet. Igaz, hogy a keleti filozófia legnehezebb része a védák bölcsellete. De aligha ez az egyetlen oka e rész sikerületlen voltának.